

DIVERSIFIKATSIYALASH SANOAT KORXONALARIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH OMILI SIFATIDA.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10695201>

Maraimova Kamola Shuhratovna

JIDU, katta o'qituvchisi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada sanoat korxonalarini diversifikatsiyalash orqali samaradorligini oshirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar

Iqtisodiyot, diversifikatsiyalash, sanoat, tarmoq, korxonalar, globallashtirish, diversifikatsiya.

Har qanday milliy iqtisodiyotning rivojlanishi uning hududlarini muvozanatli va barqaror rivojlanishiga bog'liq bo'ladi. Mintaqalar va ularning hududlarini barqaror rivojlanishida esa sanoat tarmoqlarining ahamiyati yuqoridir. Chunki sanoat tarmoqlari iqtisodiy o'sish sur'atini ta'minlash bilan bir qatorda, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va mahalliyashtirilishini rag'batlantirish orqali iqtisodiyotning raqobatbardoshligini o'sishiga zamin yaratadi. Sanoat sohasida qazib olingan, ishlab chiqarishda yaratilgan barcha xomashyolarni qayta ishlash, ulardan turli xil mahsulotlar ishlab chiqarish hisobiga diversifikatsiyalash jarayonlari takomillashadi. Dunyo tajribasida rivojlangan va yuqori o'sish sur'atlariga ega bo'lgan mamlakatlar amaliyoti ko'rsatishicha, ular muvaffaqiyatlari asosan sanoat tarmoqlarida, xususan qayta ishlovchi sanoat korxonalaridagi tuzilmaviy o'zgarishlar natijasida yuzaga kelgan. Sanoatning boshqa tarmoqlardan farqli jihati - yuqori darajadagi qo'shimcha qiymat yaratishidir. Qo'shimcha qiymat - bu aniq turdagi mahsulotni yaratish, qayta ishlash, marketing faoliyatini olib borish va pirovard iste'molga chiqarilgunga qadar ishlab chiqarish jarayonining ketma-ketligidir.

Ayni paytda globallashtirish shiddatli kechayotgan davrda bozor munosabatlarining yo'lga qo'yilishi, mamlakatning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi hamda iqtisodiy tizimdagi axborot rolining o'sishi, yangi texnologiyalar, kapital bozorlari o'rtasidagi aloqalarning kuchayishi iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish yo'lga o'tishini taqozo etmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari tajribasini o'rganish, shuningdek, respublikamizning boy tabiiy va ijtimoiy resurslari, ishlab chiqarish va ilmiy texnik

salohiyatini hisobga olib, innovasion rivojlanish yo'lini tanlab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, mamlakatimiz rivojlanishini maksimal darajada tashkil etish uchun, eng avvalo, innovasion hamda ilmiy-texnik salohiyatdan samarali foydalanishga jiddiy e'tibor qaratish lozim. Bu borada mamlakatimizning kompleksli innovasion siyosatini shakllantirish bo'yicha qonunchilik asoslarini yaratish zarur.

O'zbekiston Respublikasini 2017-2021 yillarda va 2030 yilgacha uzoq muddatli istiqbolda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va "Sanoatni rivojlantirish va uning raqobatbardoshligini oshirish"ga qaratilgan davlat dasturlarida mintaqalar sanoatini o'stirishni ta'minlash, iqtisodiy faoliyat alohida turlarini rivojlantirishda haddan tashqari tabaqalashuvni yo'qotishning samarali vositasi sifatida diversifikatsiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. Sanoatni diversifikatsiyalash vazifasi ob'ektiv xususiyatga ega, u "bilimlarga asoslangan" axborotlashgan jamiyatga va iqtisodiyotga o'tish bilan bog'liq ravishda texnologik ta'limotlarning almashinishi, globallashuv bilan ilg'orlashgan XXI asr voqeliklari bilan belgilanadi. Ushbu maqolaning maqsadi ishlab chiqarishni rivojlantirishga innovasion yondashuv sifatida sanoatda diversifikatsiyalashning mazmuni va ahamiyatini yoritishdan iborat. Qo'yilgan maqsad asosida diversifikatsiya jarayoni tushunchasining mazmunini, ushbu jarayonning rivojlanish bosqichlarini tavsiflash hamda O'zbekistonda rivojlanish manbalarini ajratish ishning vazifalari hisoblanadi.

Diversifikatsiya (lot. diversifi catio – o'zgarish, xilma-xil taraqqiyot) – korxonalar (birlashma)larning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining kengayishi, yangilanib turishi. Diversifikatsiya ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish, iqtisodiy foyda olish, bankrotlikka barham berish va b. maqsadlarda amalga oshiriladi. Ilgari bir sohada ixtisoslashgan firmalarning (sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, moliya va h.k.) boshqa ishlab chiqarish tarmoqlari, xizmat ko'rsatish sohasiga, birinchi navbatda, yuqori foyda beradigan sohalarga kirib borishi ularning xo'jalik faoliyati sohalari va imkoniyatlarini kengaytiradi. Diversifikatsiya natijasida turli-tuman tovarlar ishlab chiqaradigan, xizmat ko'rsatadigan hamda ilmiy tadqiqot va ishlanmalar bilan band bo'lgan keng tarmoqli, ammo hamisha ham texnologik jihatdan o'zaro bog'lan-magan majmualar (masalan, agrosanoat majmui, o'rmonsanoat majmui) vujudga keladi va bu ishlab chiqarish diversifikatsiyasi deyiladi. Bundan tashqari uning kredit diversifikatsiya ko'rinishi ham bor (bunda kredit sifatida beriladigan kapital mablag'lar xavf-xatarni kamaytirish va yuqori foyda olish maqsadida turli-tuman ob'yektlar o'rtasida taqsimlanadi). Bunday diversifikatsiya tarmoklararo kapital

konsentratsiyasi jarayoni va korxonalararo ichki beqarorlikning kuchayi-shi bilan bogʻliq.

F. Kotlarning fikricha, diversifikatsiya yangi tarmoqlarga birlashish hisobiga firmaning oʻsishini amalga oshirish usuli hisoblanadi. Hozirgi zamon lugʻati quyidagi taʼrifni beradi: “Diversifikatsiya (lot. diversus – turli + facere – qilmoq soʻzidan olingan):

1) xilma-xillik, har tomonlama rivojlanish;

2) ixtisoslashgan firmalarning (sanoat, transport, qurilish) boshqa ishlab chiqarish tarmoqlari, xizmat sohalariga birlashishi; diversifikatsiya natijasida koʻp tarmoqli majmualar vujudga keladi;

3) ishlab chiqariladigan buyumlar va koʻrsatiladigan xizmatlar turlari va assortimentining kengayishi yuz beradi”.

I. Ansoff tomonidan berilgan umumiy taʼrif quyidagicha: diversifikatsiya – bu aniq olingan korxonalar tomonidan mavjud resurslarni boshqa faoliyat sohalariga qayta taqsimlash jarayoniga nisbatan qoʻllaniladigan tushunchadir. Ushbu jarayon yangi texnologiyalarga oʻtish, yangi bozorlarga qoʻshilish va yangi ishlab chiqarish tarmoqlariga joriy qilish imkoniyatiga tegishlidir. Kelajakda ishlab chiqariladigan mahsulot mutlaqo yangi, uni ishlab chiqarish uchun investisiya zarur boʻladi.

T. Kononing fikricha, bir kompaniyaning mahsuloti juda tor qoʻllanishga ega boʻlsa, bunday kompaniya ixtisoslashgan kompaniya hisoblanadi. Agar ular xilma-xil qoʻllanishini topsa, diversifikatsiyalashgan kompaniya boʻladi. Biroq bozor munosabatlarining rivojlanishi aniq olingan vaqtda korxonani vaqt dinamikasida ixtisoslashgan korxonaga diversifikatsiyalashganiga yoki aksincha, oʻzgarishi mumkinligi sababli birinchi yoki ikkinchi turga mutloq va nisbiy jihatdan kiritilishiga majbur qiladi.

Sanoat sektori iqtisodiyotidagi salbiy tendensiyalarni bartaraf qilish uchun diversifikatsiya jarayonini boshqarishning samarali tizimini shakllantirish zarur. Diversifikatsiya gʻoyasi sanoat siyosatining aniq maqsadi va vazifalarini belgilaydi hamda sanoatni rivojlantirishning strategik yoʻnalishlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Shu bilan bogʻliq ravishda “sanoat siyosati haqidagi” qonunni qabul qilish hamda sanoatni rivojlantirishning yagona strategiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanib, uning doirasida diversifikatsiyalash jarayonini boshqarish yoʻnalishlari shakllantirilishi zarur. Ushbu strategiya toʻgʻri boshqaruv qarorlarini qabul qilish, tarkibning muvozanatli holatini shakllantirish uchun sanoat tarmogʻini yanada rivojlantirish yoʻnalishlarini belgilash imkonini beradi. Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirish nuqtai nazaridan-mintaqa sanoati raqobatbardoshligini oshirish, oʻz imkoniyatlari hisobiga ichki talabni qondirish,

hududlararo, respublika va xalqaro bozorlar ulushini kengaytirish, sinergetika samarasini olish, resurs tejamkor siyosatni ishlab chiqish, byudjet yig'imlarini ko'paytirish, moliyaviy barqarorlik va hududlar mustaqilligini ta'minlash muhim hisoblanadi. Shunday qilib, sanoat majmuasini diversifikatsiyalash hududlarni nafaqat bozor iqtisodiyoti sharoitida faoliyat ko'rsatishga yuqori moslashtirish, zaruriy mahsulotga o'z ehtiyojlarini qondirish, mavjud sanoat salohiyatidan yuqori foydalanish va hududlarning raqobatbardoshlik maqomini oshirish, balki uning ijtimoiy rivojlanishi muammosini ham hal qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Ansoff I., McDonell E. *Implanting Strategic Management*. Prentice Hall, 1990. – 568 r. www.stat.uz
2. Isakov, M. (2020). MI Abdurahim Ortiqov, Musaxon Isakov. *Industrial iqtisodiyot. O'quv qo'llanma.*-T. TDIU, 2019. Архив научных исследований, (27)
3. R.A.Brealey, S.C.Myers, F.Allen “Principles of Corporate Finance”, 11th Global Edition. 1341 p. 65-p. 53 Чеботарь Ю.М. *Корпоративные финансы и корпоративный контроль: монография* / – М.: Автономная некоммерческая организация «Академия менеджмента и бизнес-администрирования», 2016 – 250 с., С. 8.
4. Т.Г. Филоsofova, В.А. Быков. *Конкуренция. Инновации. Конкурентоспособность: учеб.пособие для студентов*. 2e изд., перераб. И доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 295 с.
5. Бовин А. А. *Управление инновациями в организации: учеб.пособие* / – М.: Омега – Л, 2006. – 415 с. 211-212 с.